

ПЕДАГОГІЧНА ФАСИЛІТАЦІЯ ЯК БАГАТОЗНАЧНИЙ ФЕНОМЕН

У статті розкрито сутність фасилітації, поняття педагогічної фасилітації. Визначено мету, умови педагогічної фасилітації, роль, уміння вчителя-фасилітатора. Визначено вплив педагогічної фасилітації на взаємодію між учителем та учнями, особливості спілкування між учасниками педагогічного процесу.

Ключові слова: фасилітація, педагогічна фасилітація, вчитель-фасилітатор, гуманістичні стосунки, діалог.

В статье раскрыта сущность фасилитации, понятие педагогической фасилитации. Определены цели, условия педагогической фасилитации, роль, умения учителя-фасилитатора. Отмечено влияние педагогической фасилитации на взаимодействие между учителем и учениками, особенности общения между участниками педагогического процесса.

Ключевые слова: фасилитация, педагогическая фасилитация, учитель-фасилитатор, гуманистические отношения, диалог.

The article reveals the essence of facilitation, the notion of pedagogical facilitation. Defined purpose, provided educational facilitation, role, skills teacher-facilitator. The influence of teacher facilitation on the interaction between teacher and students, especially communication between participants of educational process.

Key words: facilitation, teaching facilitation, teacher-facilitator, humanistic relations, dialogue.

Постановка проблеми. Посилена увага сучасного суспільства до проблеми гуманізації навчання і виховання тісно зумовлена з процесами реформування шкільної освіти. Школа стає найважливішим засобом активізації саморозвитку, самовдосконалення кожної дитини. Виникає потреба в переосмисленні вчителями своєї позиції щодо методів, прийомів навчання, ставлення до учнів, взаємодії з ними.

У традиційній педагогіці ролі викладача порівнянно з роллю тих, хто навчається, надається велике значення. На думку К. Роджерса, основним завданням викладача є полегшення і водночас стимулювання (фасилітація) процесу навчання для того, хто навчається, тобто уміти створювати відповідну атмосферу, інтелектуальну й емоційну обстановку в класі, атмосферу психологічної підтримки.

Необхідність переходу на нові концептуальні основи шкільного навчання, заміна авторитарної моделі педагогічної взаємодії іншою

моделлю, заснованою на гуманістичних принципах, передбачають розкриття методологічних основ явища фасилітації, осмислення теоретичних основ, сутності фасилітуючої взаємодії.

Водночас недостатньо дослідженим, на нашу думку, залишається питання формування педагогічної фасилітації вчителів як одного з механізмів гуманізації навчально-виховного процесу.

Отже, фасилітація навчання – допомагати, полегшувати, сприяти, створювати умови для самостійної роботи. Учитель уже не інформатор, а організатор самостійної роботи учнів, тобто фасилітатор.

Актуальність проблеми, недостатня теоретична і практична розробленість, необхідність подолання зазначених суперечностей зумовили доцільність розгляду педагогічної фасилітації як феномену.

Аналіз актуальних досліджень. Проблема педагогічної діяльності вчителів висвітлена в працях видатних вітчизняних (Ш. Амонашвілі, Ю. Бабанський, В. Кан-Калик, Н. Кузьміна, А. Макаренко, А. Маркова, С. Русова, Г. Сковорода, В. Сластьонін, В. Сухомлинський, К. Ушинський, В. Шаталов) і зарубіжних учених (Б. Блум, Д. Дьюї, А. Комбс, Я. Коменський, К. Роджерс, Л. Шульман та ін.).

Ідея гуманізму педагогіки чітко відображена у працях багатьох вітчизняних учених: Х. Алчевської, М. Драгоманова, О. Духновича, Т. Лубенця, А. Макаренка, М. Максимовича, М. Пирогова, С. Русової, Г. Сковороди, В. Сухомлинського, К. Ушинського, І. Франка. Сферу гуманістичної педагогіки досліджували вітчизняні учителі-новатори (Ш. Амонашвілі, В. Волков, Є. Ільїн, С. Лисенкова, В. Шаталов).

Ідея гуманізму висвітлена також у працях таких зарубіжних учених, як О. Декролі, Дж. Дьюї, Р. Кузіне, С. Френе, Р. Штайнер. Реалізація гуманістичного підходу в зарубіжних країнах пов'язана з іменами А. Маслоу, Дж. Оллпорта, К. Роджерса, Р. Мея, В. Франкла та ін.

Відповідно до гуманістичної концепції формування особистості К. Роджерса, людина є суб'єктом власного життя. Вона вільна у своєму виборі, прийнятті рішень, намагається виявляти самостійність і відповідальність, саморозвиватися. Людина, яка вільно рухається шляхом свого особистісного зростання, активно функціонує.

Ураховуючи традиційні погляди на навчально-виховний процес, що тривалий час домінували в науковій літературі, вчитель є активним суб'єктом, основна функція якого зводиться до трансляції певних істин учням як об'єктам педагогічного впливу. Принципо-

во інші ідеї покладено в основу гуманістичної парадигми освіти, за якою педагогічний процес є співтворчістю вчителя та учнів, спільним пошуком, спрямованим на обговорення екзистенціальних (загальнолюдських) проблем. У такій ситуації вчитель не стільки транслює школярам доробки культури, скільки культивує її подальший розвиток у процесі педагогічної творчості. У свою чергу, це вимагає від учителя сформованих умінь ефективно співпрацювати з кожною дитиною, готовності сприймати її як унікальну особистість, розуміти її думки та прагнення.

В умовах сучасних освітніх трансформацій суть навчально-виховного процесу в педагогічній теорії та практиці розглядають як організацію суб'єкт-суб'єктної взаємодії його учасників, спрямованої на узгодження зовнішніх впливів із внутрішніми властивостями особистості, що забезпечує зміни у її свідомості та поведінці. Така інтерпретація відповідає сучасній освітній парадигмі, новим концептуальним підходам – гуманістичній, конструктивістській, особистісно зорієнтованій педагогічній ідеології. За умов організації навчального процесу як взаємодії рівноправних суб'єктів змінюються функції вчителя і учня.

Мета статті – розкрити поняття і сутність педагогічної фасилітації.

Виклад основного матеріалу. Активізація визначених функцій педагогічного процесу потребує переосмислення ролі та функцій педагога. Гуманістичні підходи до навчання передбачають пріоритетність адаптаційної та організаційно-консультативної функцій педагога. Педагог стає насамперед фасилітатором (від англ. – to facilitate – полегшувати) та консультантом, радником учнів.

Праці вищезазначених авторів, які були написані в різні десятиріччя другої половини ХХ ст., стали певною мірою теоретичним підґрунтям для дослідження явища фасилітації в навчально-виховному процесі, належну увагу якому освітяни почали приділяти тільки в останнє десятиріччя.

Так, фахівці з питань забезпечення фасилітації в педагогічній діяльності (Є. Врублевська, О. Димова, І. Жижина та ін.) довели, що цей феномен передбачає організацію своєрідного виду міжособистісних взаємовідносин, які забезпечують створення оптимальних умов для саморозвитку й самореалізації молодої людини, спонукають її до особистісно-духовної перебудови, виявлення активних зусиль для розкриття власних внутрішніх потенцій. Основними характеристиками таких педагогічних взаємовідносин є взаємопізнання,

взаєморозуміння, узгодженість спільних дій і взаємовплив між всіма учасниками. У такому випадку процес трансляції певних знань і цінностей від учителя вихованцям перетворюється у вільний акт співробітництва, співтворчості, який каталізує саморозвиток кожного суб'єкта, його повноцінну самореалізацію як особистості.

У вітчизняних наукових працях феномен фасилітації розглядається переважно з точки зору психології в аспекті екофасилітативного підходу (П. Лушин) та у зв'язку зі здатністю психолога здійснювати фасилітаційний вплив на людину (Г. Балл, О. Кондрашихіна).

У дослідженні О. Кондрашихіної зазначено, що вплив і діяння, спрямовані на актуалізацію життєвих ресурсів особистості, трактуються в сучасній психології за допомогою таких понять, як «ненасильницьке діяння», «розвивальне діяння» [4, с. 32 – 34].

У зв'язку з тим, що в межах гуманістичної психології поняття «вплив» означає насамперед – допомагати, полегшувати, стимулювати, актуалізувати потребу у розвитку, особистісному зростанні, – він може називатися «фасилітаційним». На основі аналізу праць багатьох дослідників доведено, що фасилітаційний вплив – це основний вид впливу в гуманістичній парадигмі, механізм якого ґрунтується на діалогічному діянні та певних особистісних характеристиках фасилітатора [6, с. 8].

Отже, фасилітатор організовує роботу учнів, сприяє розвитку їх особистісних якостей, допомагає ідентифікувати проблеми і приймати рішення.

Мета фасилітації – організація ефективної роботи учнів на засадах гуманізму, особистісного саморозвитку, конструктивної взаємодії.

Умови фасилітації:

- 1) проблемність навчання;
- 2) глибока довіра педагога до учнів, їх можливостей;
- 3) повага до учнів;
- 4) толерантне ставлення до учнів, розуміння їх реакцій;
- 5) забезпечення учнів інформаційними, дидактичними, матеріально-технічними ресурсами.

Роль фасилітатора потребує від педагога певних умінь:

– уважно слухати, спостерігати і запам'ятовувати як хід подій, так і стиль поведінки учнів;

– налагоджувати просту і плідну комунікацію між членами навчальної групи;

– аналізувати і корегувати дії учнів;

- діагностувати і заохочувати ефективну (корегувати неефективну) поведінку;
- сприяти створенню моделі ефективної поведінки;
- забезпечувати зворотній зв'язок між учасниками навчального процесу, не використовуючи при цьому «наступальних» і «оборонних» форм спілкування;
- знаходити та активізувати конструктивні моделі поведінки при внутрішньогруповій взаємодії;
- активізувати подібні моделі у міжгруповій роботі;
- викликати довіру учнів, бути терплячим;
- бути справедливим, обрати нейтральну позицію при оцінюванні роботи.

Педагогічну фасилітацію трактують як взаємодію між учителем та учнем, яка ґрунтується на засадах гуманізму, полісуб'єктності, толерантності, дозволяє встановити зв'язок між загальноціннісними ідеалами української, зарубіжної педагогічної думки і сучасним станом педагогічної науки і практики, передбачає нагальний пошук способів і засобів гуманізації навчально-виховного процесу.

У сучасній педагогіці поняття фасилітації активно використовується в аспекті міжособистісної взаємодії в педагогічному процесі. У зв'язку з цим досліджується особливий вид педагогічної взаємодії між вчителем та учнем, що отримав назву «фасилітуюча взаємодія». У розробках учених виокремлено і особливий вид педагогічного спілкування – фасилітуюче спілкування. На підставі того факту, що феномен фасилітації у спілкуванні (без його термінологічного визначення) представлений у працях багатьох учених (А. Адлер, М. Бердяєв, Е. Берн, Л. Виготський, А. Маслоу, В. Соловйов, В. Франкл, Е. Фромм, К. Ясперс), професор Л. Кулікова та представники її наукової школи О. Врублевська, О. Димова обґрунтували сутність фасилітуючого спілкування та його специфіку в професійній діяльності вчителя.

На думку О. Врублевської, здатність педагога до фасилітуючого спілкування – це іманентна якість особистості вчителя, котра розвивається та дозволяє здійснювати педагогічну взаємодію як таку, що надихає і спонукає вихованця до інтенсивної, свідомої самозміни відповідно до особистісно пріоритетних сенсів життєдіяльності, тим самим актуалізуючи процес його спрямованого і продуктивного саморозвитку [1, с. 8].

Досліджуючи новітні педагогічні теорії, системи та технології, С. Котова, С. Смирнов, Є. Шиянов зазначають, що в сучасному пе-

дагогічному процесі фасилітація – це зміна ефективності діяльності учня у взаємодії з учителем або іншими учнями. Навіть пасивна присутність педагога в класі активізує учнів, спрямовує їхню діяльність у необхідне русло, стабілізує її без явних цілеспрямованих дій педагога [7, с. 24 – 25]. Однак феномен фасилітації виникає тільки в тому випадку, коли педагог буде авторитетним, референтним, визнаним.

Учень стає активним суб'єктом навчально-пізнавальної діяльності, якщо він усвідомлює її мету та свідомо регулює цей процес. Саме за такої умови діяльність впливає на його особистісне становлення й розвиток. Активна суб'єктна позиція особистості у процесі навчання розвивається залежно від усвідомлення себе як діяльної особи, що творить, змінює реальні умови. Важливою умовою суб'єктної поведінки є осмислення, аналіз власного процесу пізнання, власних дій, цілеспрямоване й усвідомлене внесення необхідних змін для вдосконалення процесу.

Суб'єктні характеристики учня виявляються у навчальному процесі внаслідок усвідомлення власного ставлення до інших, а також самого себе у стосунках з іншими, завдяки чому він формує самооцінку. Саме у міжособистісній взаємодії з педагогами, іншими студентами особистість має змогу інтеріоризувати наукові ідеї, соціальні норми, а також самовиражатися, самореалізуватися й саморозвиватися. Особливе значення для розвитку учня має організація різних видів навчально-пізнавальної діяльності, в якій він обирає активну суб'єктну позицію і вступає у різні форми міжособистісної взаємодії з іншими. У різноманітних діях, актах самодіяльності особистість не лише розкривається та виявляє власне «Я», але й формується, самовизначається. Як зазначають науковці, сутність особистості виявляється в її вчинках, поведінці, стосунках з іншими у процесі діяльності [5, с. 14].

На нашу думку, спільним серед усіх цих досліджень є той факт, що здатність вчителя забезпечити процес фасилітації дає змогу досягти такої взаємодії з учнем, що сприятиме підтримці в дитині прагнення до самовдосконалення, самореалізації, саморозвитку, усвідомленню нею себе як самоцінності, її спрямуванню на особистісне зростання та розвиток здібностей.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Варто звернути увагу на те, що ця взаємодія має виключно гуманістичний, діалогічний, суб'єкт-суб'єктний характер відносин. Здатність учителя забезпечити таку взаємодію з учнем, позитивно впливати, активізувати, стимулювати процес навчання та виховання виявляється в його професійній діяльності.

Формування фасилітучої позиції вчителя в системі науково-методичної роботи школи уможливило комплексне одночасне забезпечення таких педагогічних умов:

- теоретико-методична підготовка вчителів до фасилітучої діяльності в освітньому процесі;
- надання управлінської підтримки процесам особистісно-професійного саморозвитку вчителів.

Подальші дослідження необхідно спрямовувати на детальніше вивчення поняття і сутності педагогічної фасилітації.

Література

1. *Врублевська Е.Г.* Педагогические условия развития способности к фасилитирующему общению в процессе его профессиональной деятельности (на материале учреждений дополнительного образования детей): дис. канд. пед. наук.: – Хабаровск: Хабаровский государственный педагогический университет, 1999. – 226 с.
2. *Димова О.И.* Педагогические условия развития способности к фасилитирующему воздействию у будущих учителей: дис. канд. пед. наук.: – Хабаровск: Комсомольский-на-Амуре государственный педагогический университет, 2002. – 199 с.
3. *Жижина И.В.* Психологические особенности развития фасилитации педагога : дис. ... канд. псих. наук : / Инна Владимировна Жижина. – Екатеринбург, 2000. – 186 с.
4. *Кондрашихина О.О.* Формування здатності до фасилітаційних впливів у майбутніх практичних психологів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. псих. наук: / О.О. Кондрашихина. – К., 2004. – 20 с.
5. Організаційно-педагогічні основи методичної роботи / В.І. Пуцов, С.В. Крисюк, А.І. Воловиченко та ін. – К.: УІПКККО, 1995. – 180 с.
6. *Павлютенков Є.М., Крижко В.В.* Організація методичної роботи. – Х.: Вид. Група “Основа”, 2005. – 80 с
7. *Сластенин В.А.* Педагогика: учеб. пос. / В.А. Сластенин, И.Ф. Исаев, Е.Н. Шиянов; под ред. В.А. Сластенина. – М.: Издательский центр «Академия», 2002. – 576 с.
8. *Степанов С.Ю., Похмелкина Г.Ф., Колошина Т.Ю., Фролова Т.В.* Принципы рефлексивной психологии педагогического творчества // Вопросы психологии. – 1991. – № 5. – С. 5 – 15.